

יום הכפורים

ה' תשע"א

כתובת:

Haim9910@neto.net.il

אורחיהם

א. ואומר להם תטהרו

והכהנים והעם העומדים בעזרה, כשהיו שומעים – את השם הנכבד והנורא מפרש יוצא מפי כהן גדול בקדשה ובטהרה, היו כורעים ומשתחווים [ומודים] ונופלים על פניהם, ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ואף הוא היה מתבונן לגמור את השם בנגד המברכים, ואומר להם תטהרו.

מבואר בדברי הפייטן, שהנה הכה"ג היה אומר את הפסוק כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם לפני ה' תטהרו, ובאמרו את שם ה' אז היו העם כורעים ומשתחווים, ומאחר שהעם היו אומרים ו' תיבות של ברוך שם, היה הכה"ג מתכוין לגמור כנגד ברכתם, ועדיין לא אמר את התיבה האחרונה בפסוק היינו 'תטהרו', ולכן אחר שגמרו אמירתם והוא היה גומר את אמירת השם - היה אומר את התיבה האחרונה - תטהרו.

אלא שצ"ב, מדוע נקט הפייטן ואומר להם, שהל"ל 'ואומר תטהרו'. ועיין תויו"ט (יומא ו, ב) שביאר שאמר כן "לברך את העם - שיקוים בהם תטהרו", אבל דבריו צל"ע, כי לשון אומר להם משמעו שמצוה עליהם, ואילו היה לשון ברכה היה בא בנוסח וגם הוא היה אומר להם תטהרו, או ומברכם ואומר להם תטהרו, אבל סגנון הלשון ואומר להם משמע שהוא כמצוה עליהם תטהרו.

הנה במשנה (אבות ה, ה) נזכר בעשרה נסים שהיו במקדש "עומדים צופים ומשתחווים רווחים", ומבואר במפרשים (שם וביומא כא.) שהטעם הוא כדי שלא ישמע אחד את וידויו של חברו - כדי שלא יתביישו. הרי שהיו העם מתודים בעזרה ביום הכפורים בעת שהיו משתחווים, [ומבואר שהד' אמות הם מלבד הד' אמות שהיו צריכים לכל יחיד ויחיד על מנת שיוכל להשתחוות (שהרי קומת אדם בינוני ד"א)]. אולם בסדר העבודה ביום הכפורים לא מצאנו השתחואה מיוחדת על מנת להתודות, או השתחואה שהיא חלק מצורת היום, - זולת בעת שהיה הכה"ג מזכיר את השם. אי"כ מוכח שבעת שהיו כורעים ומשתחווים אז גם היו מתודים על חטאיהם, אלא שזה טעון הסבר, שהרי היו כורעים

ומשתחיים מפני קדושת השם - לא מפני וידוי דברים על חטא, ומה ענין נפילת אפים מפני קדושת ה' לוידי דברים על חטא.

ויל"ע אמאי נפלו על פניהם כשהיו שומעים את השם, שלא מצאנו דין זה רק ביום הכפורים, שדין אמירת בשכמל"ו בעת הזכרת השם במקדש - זה היה כל השנה (ברכות סד.), אבל לא שנפלו על פניהם.

ועיין רבינו בחיי (ויקרא טז, ל) "וכשהיה כהן גדול מתודה ביום הכפורים היה אומר הכתוב הזה בתפלתו, והשם שהיה מזכיר בכתוב הזה הוא שם בן מ"ב, ולכך אנו אומרים בתפלתנו ביום הכפורים "לפני ה' תטהרו", כלומר לפני שם בן מ"ב, וכן דעת מורי הר"ש, וכן עקר, כי יום הכפורים יום רחמים בדין, והשם הזה שבע תיבות, כל תיבה ותיבה בת ששה אותיות, הששה תיבות מדת רחמים והשביעית מדת הדין, וכהן גדול היה צריך להתחנן אל הדיין". ובהמשך דבריו "והדעה הראשונה היא העיקר אצלנו, כי השם של מ"ב היה מזכיר וכמו שהזכרתי למעלה. ומזה אנו אומרים בנוסח אותה תפלה - "וכשהיו שומעין את שם המפורש יוצא מפי כהן גדול בקדושה ובטהרה היו כורעים ומשתחיים ונופלים על פניהם ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ולא היה נקרא בקדושה אלא מתוך המחשבה". (וע"ע תפארת ישראל יומא ו, ב אות יט ובמה שצ"ע שם). היינו שהיתה משונה הגיית השם הנכבד משאר ימות השנה והאזכרות שהיו במקדש, ולכן היו נופלים על פניהם.

ודבר נורא מובא בכתבי האר"י (פע"ח שער יוהכ"פ פ"ב) "דע, כשהיה מזכיר כ"ג שם המפורש, היה יוצא מאליו מפיו, ולזה לא אמר כשהיה מזכיר, רק יוצא מפי כ"ג, כי מאליו יוצא, והיו כולם שומעים אותו, וז"ש בכל המקום אשר אזכיר וכו', ולא אמר תזכיר, ר"ל אני מזכירו". (ועיין פנים יפות במדבר ו, כג שכתב כע"ז בסגנון שונה קצת, עיי"ש).

ובחידושי הגר"י (יומא סו.) ציין שבעת שמשה רבינו למדנו, כמ"ש (שמות לד, ה-ו. ח) וַיִּרְדֵּה ה' בְּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה': וַיַּעֲבֹר ה' עַל פְּנֵיו וַיִּקְרָא וְגו', וַיִּמְהַר מִשָּׁה וַיִּקְדֵּ אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוּ. ופירש"י "וימהר משה - כשראה משה שכינה עוברת ושמע קול הקריאה, מיד וישתחו". הרי ששמיעת קול הקריאה דינה בהשתחויה. והדברים מבוארים יותר עפ"י דברי האר"י כי גם בבית המקדש היה זה קול הקריאה מאת המקום כעין מה שהיה לגבי משה.

עתה נוכל להסביר היטב, שאכן הכה"ג בשעה שהיו העם נופלים על פניהם מקדושת השם, היה מצוה עליהם להטהר, לבל יקומו תיכף אלא בנפילת אפים זו יטהרו נפשותיהם לפני ה'. יש מקום לומר שכך גם נדרש הפסוק 'לפני ה' תטהרו' - היינו כשאתם במצב של 'לפני ה' אז 'תטהרו', וזה על ידי וידוי דברים שהיא התשובה. מטעם זה היו מתודין בכל ג' פעמים שהיה יוצא מפי כה"ג (כמבואר במפרשים ביומא שם), למרות שבראשונה הוא וידוי של כה"ג על עצמו, ובשניה של שבת הכהונה בלבד, אלא משום שקדושת השם היוצא מפי כה"ג היא הגורמת לוידי שיבוא, שהרי עתה הם לפני ה', ולכן היו מתודים.

וקל לצייר הדבר בעין השכל, שבעת שפניהם בקרקע, אומר להם הכה"ג תטהרו, ולכן הם עדיין נשארים משתחווים רווחים, שניתן לכל אחד מקום ד"א מרוחק מחברו על מנת להטהר, אז הם שומעים את קול הכה"ג המצוה עליהם 'תטהרו', ולכן היו מתודים.

נראה שלזה כוונת התרגום יונתן (ויקרא טז, ל) עה"פ כי ביום הזה וגו', "אָרוֹם בְּיוֹמָא הַדִּין יְכַפֵּר עֲלֵיכוֹן לְדַפְּאָה יִתְכוֹן מִכָּל חוּבְיָכוֹן וְאַתּוֹן קָדָם ה' תּוֹדוֹן סוּרְחָנוֹתְכוֹן וְתִידְכּוֹן". שבעת שאתם לפני ה' תודו ותטהרו עי"ז, וזה היה בעת שהיה יוצא מפורש מפי כה"ג, שאז היו כולם לפני ה'.

והנה לנוסח אשכנז (אמיץ כח) אומרים: 'היו כורעים ומשתחווים ומודים ונופלים על פניהם ואומרים בשכמל"ו. ולכאורה הלשון אינו מתוקן, שהיל"ל כורעים ומשתחווים ונופלים על פניהם ואומרים, ובזה היה מסיים את צורת המעשה של העם, ואחר כך להזכיר מה היו אומרים, אבל לשון מודים הנזכר באמצע הפעולה תמוה. כמו"כ לא נתבאר תיבת 'מודים' מהי, כי אמירת ברוך שם כבוד מלכותו נחשבת לברכה וכדבריו "וגם הוא היה מתכוין כנגד המברכים", ולשונה 'ברוך' שם כבוד וכו' - לא הודאה.

באם נסביר שלנוסח אשכנז היו 'מודים' היינו מתודים, ותיכף בעת שהכה"ג מזכיר את השם היו מתודים מפני קדושת השם הנכבד - השם כתיבתו היוצא מפי כה"ג מעצמו, הנה היו מתודים על מנת שיהיו ראויים לעמוד לפני ה' הנכבד והנורא. אולם רק אח"כ היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והכה"ג היה מתכוין לסיים את הגיית השם עד שיגמרו המברכים - היינו שסיימו הוידוי וגם אמירת ברוך שם. לפי"ז צ"ל שלנוסח אשכנז מה שהיה הכה"ג אומר להם תטהרו אכן לא היה בלשון ציווי, אלא היה מודיע להם שמאחר שעתה הם התודו ואמרו בשכמל"ו עי"ז זכו שנטהרו, שפעולה זו היא הגורמת שיום הכפורים יכפר עליהם.

ואם כנים הדברים שלכך כוונת הפייטן, אולי יש מקום לומר שנחלקו הפייטנים בענין זה. כי לנוסח אשכנז אכן היו מודים ומתודים קודם שאמרו בשכמל"ו, אבל לנוסח ספרד (אתה כוננת) היו אומרים בשכמל"ו על הזכרת השם, ורק אח"כ היו מתודים בעת שהיה הכה"ג אומר להם תטהרו.

וידוע שנחלקו רבי וחכמים אם עצומו של יום מכפר או שיוהכ"פ מכפר רק עם התשובה (עיין יומא פה: כריתות ז.י), ולשיטת חכמים האי 'תטהרו' פירושו שהיא חובה על כל איש ואיש לטהר עצמו ביום הזה, וכאשר יעשו ישראל חלקם לטהר עצמם אזי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, אלא שיש תנאי בזה אם לפני ה' תטהרו. אבל לשיטת רבי הרי זה הבטחה, שביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם, ועל ידי זה בלבד תמצאו את עצמכם מטהורים לפני ה'. היינו שמתוך המחלוקת אנו מוצאים ב' הבנות בתיבת תטהרו.

אפשר שכעין זה נחלקו הפייטנים, שלנוסח אשכנז מה שהיה אומר להם הכה"ג תטהרו פירושו שהנה אתם טהורים, שהרי התודיתם וברכתם את השם הנכבד, אולם לנוסח ספרד היה הכה"ג מצוה עליהם לטהר עצמם עתה בעת שהם כורעים ומשתחוים לפני ה' הנכבד והנורא, ומזכיר להם חובת היום לטהר עצמם.

עתה נוכל לומר, שלנוסח אשכנז הנה תוך כדי שהיו כורעים ומשתחוים היו גם מתודים על חטאיהם, או שאומרים רק חטאתי עויתי פשעתי שהוא עיקרו של וידוי, וכשהיו מגיעים לנופלים על פניהם אז היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. לפי"ז הוא ממש לפני ה', היינו שקודם שמגיעים לשבחו של ה' היו מתודים, היינו שבעת שבאים לפני ה' בהשתחויה היו מתודים ומטהרים עצמם.

אולי, יש כאן הערה מעשית, שכיום שאנו עושים מעין מה שהיה במקדש ולכן אנו כורעים ומשתחוים, הנה ראוי להתוודות בשעה זו, לעשות מעין מה שעשו במקדש, וצ"ע למעשה.

באופן נוסף נוכל להסביר את תיבת 'ומודים'. שהנה לגבי השתחויות משה כתב רבינו בחיי (שמות לד, ח וכע"ז בעוד מפרשים), "אבל באור הכתוב, כי אחר שהשלים הש"י דבריו מיהר משה בזריזות גדולה והשתחוה אל הכבוד העובר על פניו, כמי שמקבל פרס מבית המלך ומשתחוה ונותן לו הודאה על מה שנתן לו כשיצא מלפניו. וע"ד המדרש (סנהדרין קיא.) "וימחר משה", מה ראה, ר' חנינא בן גמליאל אומר ארך אפים ראה, רבנן אמרי אמת ראה, כן דרשו במדרש תהלים (מדרש תהלים צז), ובאור זה כפשוטו, כי דעת רבי חנינא שנתן משה הודאה על ארך אפים, כי היא מדה שיצטרכו לה כל ישראל בכל הדורות שהקב"ה יאריך אפו להם ולא יכלם בעונם, ודעת רבנן שנתן הודאה על מדת אמת שהיא רבת הסליחה לרחם עליהם לגמרי, ושלא יזכור עונם, כי ארך אפים מדה קשה קצת, מאריך אפיה וגבי דיליה".

והנה בעת שהיו שומעים את השם יוצא מפי כה"ג, היינו מידת ארך אפים ואמת הבאה לטהר אותם ביום הזה, היו מודים ומברכים את השם על שזכו לכך, ועל מחילת העוון הנעשית כעת ביום הזה.

כמה ביאורים בפיוט אמיץ כח

אָמִין עֲלֵיֹת קָרִית עַל קָרִים.

הפייטן קאי על בריאת השמים, וסמך על הנאמר (תהלים קד, ג) הַמְקַרָה בְּמִים עֲלֵיֹתָיו. על כן כינה את השמים בשם עליה ותקרה, ותקרה זו היא על קרים, היינו מים, וכעין הנאמר (ירמיה יח, יד) אִם יִנְתְּשׁוּ מִים זָרִים קָרִים נוֹזְלִים, ועיין מפרשים שם שהוא כינוי למים נוזלים ונובעים.

אלא שיש מקום להסביר ב'י אופנים: א] שהחומר שממנו עשה את השמים הוא מים, ואות ב' של במים עליותיו הוא ב' הכלי. ב] שהיו מים רבים ובתוך המים עשה שמים, אלא שהמים התחתונים נשארו מים קרים ונוזלים לעומת השמים שנעשו כקרח הנורא כמו שמביא הפייטן כמה תיבות אח"כ. לפי"ז במים היינו בתוך המים והוא ב' המקום.

ובחז"ל (מכילתא בשלח - מסכתא דשירה פרשה ח. נוע"ע ב"ר ד, א. שמו"ר טו, כב) "מדת בשר ודם כשהוא בונה בונה את התחתון ואחר כך בונה את העליון, אבל הקדוש ברוך הוא בונה את העליון ואחר כך בונה את התחתון, שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואחר כך את הארץ. מדת בשר ודם כשהוא מקרה מקרה בעצים ובאבנים ובעפר, שמא במים, והקב"ה מקרה עולמו במים, שני המקרה במים עליותיו".

נראה שלכך כוונת הפייטן, שמבאר שהגבורה הגדולה היא שעשה את השמים על ידי מים נוזלים, וזה גבורה שאין אדם מבינה, ולכן נקט לשון 'אמץ', שחוזק השמים והתקרה שעשה - זה עשה על [ידי] קרים, על ידי מים נוזלים.

אמנם אפשר שכוונתו לדברי המדרש (שמו"ר טו, כב) "בשר ודם משבונה את הבית הוא בונה את העליה, האלקים אינו כן, משמתח מעזיבה בנה עליה, ומשבנה עליה העמיד אותן על אויר העולם על בלימה, ואח"כ התקין מרכבותיו עננים, ואח"כ האסטים שלו על סערה, ומי מודיעך כל הדברים האלו דוד, שהוא פירש מעשה אלהים להודיע לבאי עולם גבורתו, שנאמר המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו". לפי"ז אכן הכוונה שעשה את השמים על מים היינו בעוד שהעולם היה מים - ובנה את העליה קודם לבית, שהרי בראשית ברא אלקים את השמים ואח"כ את הארץ.

== ב ==

דְּמִיּוֹן בְּרִיחַ לְכֶרֶת יוֹשְׁבֵי גְנִים.

כוונת הפייטן לסעודת הליתן היינו התנינים הגדולים שנבראו ביום החמישי שכעת איירי בו, שתפקידם לסעודה זו. אלא עיקר דברי מוסבים לבאר תיבת 'דמיון'.

כתיב (ישעיה כז, א) בְּיוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' בְּחֶרְבוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לְוִיָּתָן נָחַשׁ בָּרָח וְעַל לְוִיָּתָן נָחַשׁ עֲקֻלְתוֹן וְהָרַג אֶת הַתַּנִּינִין אֲשֶׁר בָּיָם, ובגמ' (ב"ב עד:) "ויברא אלהים את התנינים הגדולים - הכא תרגימו: ארזילי דימא. ר' יוחנן אמר: זה לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון, שנאמר ביום ההוא

יפקוד ה' בחרבו הקשה וגו'. אמר רב יהודה אמר רב, כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם, אף לויתן נחש בריח ולויתן נחש עקלתון - זכר ונקבה בראם, ואלמלי נזקקין זה לזה מחריבין כל העולם כולו, מה עשה הקב"ה סירס את הזכר והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר והרג את התנין אשר בים".

מבואר שלויתן ותנין שניהם אחד, והרג את אחד הנחשים הללו, נראה לומר שלדעת הפייטן נחש בריח הוא הזכר ולכן נזכר בראש, ואילו נחש עקלתון היא הנקבה שהרגה והיא השמורה לעתיד לבוא (וכן פירש"ם שם), וקאמר הפייטן שהנחש **הדומה** לבריח - היינו הנחש העקלתון - עליו נאמר שהקב"ה הרג את התנין שבים, והנקבה הלזו היא שמורה לסעודה הגדולה שלעתיד לבוא.

אבל ניתן להפוך את הדברים ולומר שאיירי על הלויתן הזכר, שאותו יהרוג לעתיד לבוא עבור הסעודה הגדולה, אלא שקאמר הפייטן שלמרות ששמו לויתן - הנה הנביא מכנהו 'בריח', והטעם משום שהוא דומה לבריח שמבריח מקצה לקצה, ונקרא כן או משום שגודל גופו מבריח מקצה העולם אל קצהו, או משום שהוא מבריח בזמן, שחי מששת ימי בראשית עד אחרית הימים, ובזה הוא מבריח מתחילת העולם אל סופו. ודמיונו לבריח היינו מה שהנביא מדמה את הלויתן לבריח.

הנני לאחל "גמר חתימה טובה" לחיים טובים ולשלום".
שנה טובה ומתוקה. יה"ר שיתמלאו כל משאלות לבכם
לטובה.